

УДК 321.7

DOI: 10.33663/1563-3349-2023-94-261

О. В. МАРКО

## ЕВОЛЮЦІЯ ДЕМОКРАТІЇ ПІД ВПЛИВОМ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ

*Виділено три етапи трансформації демократичних інститутів під впливом інформаційно-комунікаційних технологій: 1) електронна демократія, 2) віртуальна демократія і 3) Web 2.0 (мережева демократія), які об'єднують поступове впровадження елементів прямої демократії у представницьку. Відзначено, що на відміну від віртуальної демократії електронна демократія та демократія Web 2.0 переслідували насамперед реформаторські наміри. Показано, що, виходячи з оптимістичного переконання у демократичному характері комунікаційних технологій як таких, їх прихильники наполягали на необхідності використання цього потенціалу для більш прямого демократичного самовизначення.*

*Виділено та охарактеризовано нові можливості, що надає розвиток ІКТ для реалізації демократичного самовизначення, які можна об'єднати в три основних напрями демократичної трансформації: 1) відкритий уряд: нова взаємодія між урядом та громадянами, 2) реформування публічної сфери та 3) посилення взаємозв'язку між участю та представництвом.*

**Ключові слова:** демократія, цифровізація, технології, представництво, участь, управління.

### **Marko Oleksii. Evolution of democracy under the influence of digital technologies**

*Three stages of the transformation of democratic institutions under the influence of information and communication technologies are identified: 1) electronic democracy, 2) virtual democracy and 3) Web 2.0 (network democracy), which are united by the gradual introduction of elements of direct democracy into representative democracy. It is noted that, unlike virtual democracy, e-democracy and Web 2.0 democracy were primarily pursued with reformist intentions. Based on the optimistic belief in the democratic nature of communication technologies as such, their supporters insisted on the need to use this potential for more direct democratic self-determination.*

*The article identifies and characterises the new opportunities provided by the development of ICTs for the realisation of democratic self-determination,*

*which can be grouped into three main areas of democratic transformation: 1) open government: new interaction between government and citizens, 2) reforming the public sphere, and 3) strengthening the relationship between participation and representation.*

**Key words:** *democracy, digitalisation, technology, representation, participation, governance.*

Технологічні зміни, зумовлені науковим прогресом, змінюють не лише спосіб виробництва, а й призводять до змін, подекуди радикальних, у суспільному та політичному устрої держави. Коли йдеться про інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), то їх розвиток в ХХ-ХХІ ст. мав найбільший і найшвидший вплив на наші уявлення про демократію, взаємодію між державою та громадянами.

Аналіз впливу ІКТ на суспільно-політичні відносини, нових політико-правових феноменів зумовлених їх впровадженням у політичну систему є предметом дослідження широкої когорти зарубіжних та вітчизняних вчених. Проте, на нашу думку, детальніше вивчення витоків появи різноманітних підходів до розуміння демократії та взаємодії держави та громадян в умовах прискороного розвитку ІКТ дасть змогу краще усвідомити як суть демократичних процесів, так і перспективи їх подальшого удосконалення.

За останніх півстоліття еволюції цифрової демократії можна виділити три етапи її розвитку: 1) електронна демократія, 2) віртуальна демократія і 3) Web 2.0 (мережева демократія). Їх об'єднує використання комунікаційних технологій для впровадження елементів прямої демократії у представницьку.

1. Електронна демократія. Одним із перших попередників сучасних соціальних мереж та платформ участі стало кабельне телебачення 1980-х років, що сприяло появі ідеї теледемократії [1; 2]. Обговорення потенціалу використання цифрових технологій для покращення демократії у цей період зосереджувалося на покращенні інформаційної взаємодії між громадянами та заохочення їх участі в суспільно-політичному житті. Кабельні телевізійні канали дозволили громадянам спілкуватися між собою без посередників і, таким чином, створили можливості для прямої демократії. Своєрідним втіленням цієї ідеї є електронні міські збори, які за аналогією з афінською агорою мають сприяти зменшенню політичної відчуженості, кращій координації зусиль однодумців, що посилю-

вало б демократичні інститути [3]. Інформаційні технології, що лежить в основі моделі теледемократії, здебільшого розглядалися як інструмент, і це зумовлювало певну поверхневність досліджень їх впливу на демократію. Винятком є концепція сильної демократії Б. Барбера з її «схильністю до безпосередності, прямолінійності, латеральної комунікації» [4, р. 585], яка стверджує, що технології можна використовувати для виконання різних завдань, що сприяють зміцненню демократичних інститутів. Прикладами можуть бути техніка деліберативного опитування і відповідна концепція деліберативної демократії Дж. Фішкіна [5] або використання інформаційних систем приватних оголошень для створення мереж політичних активістів [6].

2. Віртуальна демократія. З поширенням інтернету та його комунікаційних послуг на початку 1990-х років з'явилося нове бачення віртуальних спільнот, яке підкреслило їх унікальні особливості. Знаковий образ «глобального села» [7] М. Маклюена змінив міську ратушу. Критикуючи чинні політичні інститути за зростання відчуженості громадян від політичних процесів піонери інтернету проголошували намір перенести своє техноліберальне уявлення про демократію в новий кіберпростір. У «Декларації незалежності» Дж. П. Барлоу [8] усталені демократії зображені як тиранії, а кіберпростір як місце для появи нових форм політичного та економічного самовизначення, що складаються з вільних і рівних індивідів. Поєднавши неоліберальні ідеї свободи від уряду із сильним почуттям індивідуальної свободи та контр-культурою приватизації, децентралізована архітектура інтернету стала уособленням стилю політичного самовизначення 1990-х років.

Дедалі ширше використання можливостей інтернету, зокрема списків розсилки електронної пошти, також підтримувало комунітаристську версію демократії. Вона переконувала у необхідності відродження втраченої спільності як нової форми громадянського суспільства, яку Дж. Гастіл згодом охарактеризував як «машина демократії» [9]. Виникають нові типи мережевих культур, які можуть позбутися традиційних способів дискримінації та маргіналізації завдяки високому ступеню анонімності користувачів. Однак на початку 2000-х років спостерігається занепад ідеї виключності інтернету і зростання закликів до регулювання цифрової інфра-

структури, у результаті чого демократичні уявлення про окремий кіберпростір втрачають свою актуальність.

3. Web 2.0 та мережева демократія. Поява учасницької мережі на початку XXI ст. знаменує перехід від інтернету «лише для читання» до інтернету «для читання/запису», де у результаті постійного удосконалення сервіси повинні ставати дедалі кращими в міру зростання кількості користувачів. Тепер користувачі мережі перетворювалися на виробників контенту з можливістю зробити індивідуальний внесок у публічний дискурс. Нові комунікаційні сервіси, такі, як блоги, подкасти, віртуальні радіо і відеоканали, створили нові можливості не лише для практики, а й для обговорення нових моделей демократії [10, р. 339].

Хоча демократія Web 2.0 широко вітається як інструмент політичних змін, їй бракує утопічного, революційного аспекта віртуальної демократії. Вона насамперед зосереджується на реалізації нового етапу масової участі у представницькій демократії [11, р. 3]. Свобода уже не є привілеєм еліти піонерів інтернету, а узгоджується з поняттями культурного розмаїття, політичного дискурсу та справедливості в рамках «мережевої демократії» [12] К. Хекера або «вікідемократії» [13] Б. Новека, але ціною актуалізації інтернету є поєднання комерційної та емансипативної логіки. Нові бізнес-моделі сприяли світовій соціалізації нових комунікаційних послуг, одночасно комерціалізуючи приватну сферу та людський розум.

Вважалося, що безпосередність цифрових технологій та їхні можливості організації без організації розмивають усталені ієрархії та значно обмежують можливості бюрократичних інститутів. У «слабкій співпраці» між людьми, пов'язаними цифровим зв'язком, яка поєднує індивідуалізм і солідарність у непередбачувані, підтримувані натовпом способи, є своя особлива сила [14]. Демократія Web 2.0 також сильно перегукується з концепцією деліберативної демократії Ю. Габермаса, яка підкреслює роль публічної сфери для колективного самовизначення.

На відміну від віртуальної демократії електронна та демократія Web 2.0 переслідували насамперед реформаторські наміри. Виходячи з оптимістичного переконання в демократичному характері комунікаційних технологій як таких, їх прихильники наполягали на необхідності використання цього потенціалу для більш прямо-

го демократичного самовизначення. Через кілька років «популізм платформ» відродив сподівання на опосередковану і пряму здатність до колективних дій за допомогою цифрових технологій [15].

Нині цифровізація дає нові можливості для реалізації демократичного самовизначення, які можна об'єднати в три основних напрями демократичної трансформації: 1) відкритий уряд: нова взаємодія між урядом та громадянами, 2) реформування публічної сфери та 3) посилення взаємозв'язку між участю та представництвом.

По-перше, цифрова демократія передбачає різні нові поняття демократичного врядування. Ці поняття включають ініціативи відкритого уряду або відкритої демократії [16] на одному кінці спектра, а на іншому – способи управління населенням на основі управлінських даних. Проекти відкритого урядування та відкритої демократії спрямовані на підвищення прозорості та чутливості політичних процесів. Завдяки наданню громадянам можливості безпосередньої взаємодії з органами державного управління політика може бути краще пристосована до їхніх потреб. Концепція відкритої демократії поширюється на всі рівні – від місцевої співпраці до загальнонаціональних цифрових ратуш або міжнародних угод, таких, як Партнерство «Відкритий уряд». Деякі проекти відкритого уряду прямо мають стратегію витіснення політичних партій і традиційних ієрархій на другий план. Переосмислення уряду як цифрової платформи має за мету досягти горизонтальних форм громадянської співпраці задля неспотвореної реалізації спільного блага.

Попри всі сподівання на ефективні кроки до прямої демократії з використанням цифрових технологій, концепції масової участі стикаються з організаційними обмеженнями. З цієї причини ініціативи відкритого уряду раніше зосереджувалися насамперед на посиленні підзвітності через прозорість та покращенні взаємодії між громадянами та державними установами.

Також з'явилися нові системи прийняття рішень і моделі активної масової участі, що відповідають ширшому розумінню громадянства. У більшості цих проектів громадяни більше не сприймаються в ролі виборців або пасивних спостерігачів за демократичним управлінням. Натомість громадяни мають брати активну участь у консультаціях та процесах прийняття рішень.

На противагу цим ініціативам, що передбачають участь громадян, цифрові технології також сприяють більш технократично орієнтованим концепціям чутливого врядування. Так, концепція «демократії даних» [17, р. 246] представляє цифрову демократію як науковий та управлінський проєкт, спрямований на вдосконалення інформаційної бази як умови для ефективної політики. Епістемічні практики, такі, як вибірка демографічних даних, спрямовані на створення репрезентацій громадян на основі даних, відображають ідею про те, що аналіз даних може «дати безпрецедентне розуміння населення для політиків» [18, р. 249]. Такі підходи, як демократія даних, критикують за втілення духу патерналістського лібералізму, оскільки вони підміняють збір даних політичною участю і досягають соціального добробуту за допомогою вказівок зверху, а не шляхом розбудови спроможності для кожного.

По-друге, публічна сфера як простір формування думок і волі є невід'ємною умовою ліберальних демократій. Засоби комунікації, публічна сфера та демократичне життя багато в чому пов'язані між собою: завдяки новій комунікаційній інфраструктурі після запровадження телерадіомовлення відбуваються глибокі політичні зміни. Що стосується цифровізації, то це насамперед сприяння донесенню голосу громадськості або контенту, створеного користувачами. Якщо радіомовлення і друкарський верстат надавали привілейований доступ до публічних виступів професіоналам (журналістам, публіцистам) та представникам еліти, то цифрові медіа запровадили комунікаційні послуги, які дають голос кожному і створюють основу для мережевої громадськості. Соціальні мережі, блогосфера та месенджери сформували комунікаційну інфраструктуру, яка уможливує і формує сучасний тип масової самокомунікації.

Однак трансформація публічної сфери не пов'язана лише з цифровими медіа. Як свідчить зростаюча популярність деліберативної демократії, формування політичної думки через публічний дискурс стає дедалі важливішим процесом не лише саме по собі, а й у зв'язку з виборами та прийняттям рішень у парламенті. У відповідь на зниження довіри до демократичних інститутів і публічних еліт публічна сфера також взяла на себе функцію «сторожового пса», який контролює здійснення політичної влади. Зростання ролі публічної сфери та розвиток цифрових медіа призводить до зміни репрезентації громадськості та диверсифікації функції наг-

ляду. Твіти та збірки хештегів стали сприйматися як вираження громадської думки та глас народу, а функцію «сторожового пса» тепер виконує ширше коло суб'єктів, серед яких активісти громадянських технологій, журналісти-розслідувачі та лідери громадської думки.

Поняття «моніторингової демократії» або «контрдемократії» [19] є одним зі способів осмислення цифрових трансформацій. «Мережева громадськість» підкреслює горизонтальні зв'язки в межах більш активної аудиторії, що впливає на розуміння демократичної влади та демократичного суб'єкта. Як побічний ефект взаємодії через цифрові медіа, такі, як платформи, громадськість робить свій внесок у виробництво, циркуляцію та ранжування інформаційних потоків. Оскільки громадськість стає генератором, то встановлені соціальні та правові межі між виробництвом, розповсюдженням і споживанням новин розмиваються. Традиційні ЗМІ втрачають контроль над своїми каналами комунікації на користь соціальних мереж. Журналістські стандарти конкурують з алгоритмічними методами модерування контенту, включаючи ймовірнісний розрахунок популярності та персоналізовані інтереси. Персоналізація та горизонтальний розподіл інформаційних потоків сприяють значній плюралізації публічної сфери, у результаті чого спільні політичні орієнтири, які раніше вважалися передумовою демократичного дискурсу та формування волі, можуть втратити свою очевидність.

По-третє, відбувається переосмислення взаємозв'язку між участю і представництвом. Цифрова демократія формується на тлі занепаду раніше привілейованих форм політичної діяльності: політичні партії стикаються із скороченням членської бази, а аудиторія пасивних громадян перетворилася на активну аудиторію споживачів. Відбувається перебалансування між «двома повноваженнями демократичного суверена» [20] – публічною сферою як простором для дискусій та сферою прийняття інституційних рішень, причому перша набуває більшої актуальності порівняно з другою. Цифрові платформи для проведення кампаній дозволяють мобілізуватися для вирішення політичних питань, які відстоюють ідею більш безпосереднього вираження волі народу за допомогою краудфандингового лобювання. Хештег-активізм у соціальних мережах урізноманітнює традиційні форми формування журналістського порядку

денного, виходить за межі пасивного поняття аудиторії та доповнює активістські практики через створення висхідних проблемних пабліків. Розвиток громадянського технологічного активізму створює цифрові інфраструктури для полегшення залучення громадян, покращення комунікації та зворотного зв'язку між урядами та громадянами, а також посилення політичної підзвітності [21]. Однак цифровий активізм не є автоматично більш інклюзивним і отримує більше політичного визнання, ніж аналогові форми залучення.

З іншого боку, зростання комунікативної парадигми, яка наголошує на публічному дискурсі та проявляється у соціальних рухах, ризикує знехтувати необхідністю організаційних зв'язків з інститутами, що приймають рішення, такими, як парламенти та партії, і нехтувати ними. Політична участь переорієнтовується від довгострокового залучення до діяльності політичних партій чи об'єднань на проблемно орієнтовані, короткострокові форми дії, які можна описати як перехід від колективної до «сполучної дії» [22].

Знову ж таки, не всі ці організаційні експерименти передбачають демократизацію політичних структур. Стратегії «обчислювального управління» [23, р. 144] спрямовані на контроль політичної мобілізації за допомогою маніпулятивних стимулів «спостереження за виборцями» та рекламної індустрії. Зокрема, це стосується застосування мікротаргетингу на конкретні групи виборців, що може посилювати політику ідентичності, а не створювати просвітницький публічний дискурс. Демократична ідея ослаблення контролю з боку партійних еліт шляхом проведення праймеріз і мережевої мобілізації уможливорює не лише прогресивну політику, а й популістську мобілізацію, появу політичних демагогів.

Інфраструктура цифрової демократії уможливорює горизонтальну демократичну самоорганізацію в ширшому та більш інтерактивному масштабі. Водночас представницькі інститути удосконалюють свій арсенал механізмів політичної координації. Таким чином, цифрова демократія долає ієрархічну бюрократичну організацію представницької демократії. Нові моделі виникають на межі «інтерактивності та контролю» [24, р. 3], частково вбираючи в себе вплив модифікованого ринкового підходу до політики, завдяки якому з'являється політичне громадянство, здатне формувати громадську думку та впливати на прийняття політичних рішень.



Отже, цифровізація зумовила непередбачуваний процес трансформації демократичних інститутів із дедалі більшою кількістю учасників. Еволюція цифрової демократії свідчить про відкриту, часто експериментальну взаємодію політичних уявлень, проблем і цілей з новими технічними можливостями. Ці зміни часто є амбівалентними і не відображають лінійного руху до більш прямих, опосередкованих або прозорих форм суверенітету. Тому цифрову демократію не можна звести до посилення чи ослаблення окремих елементів, таких, як свобода, рівність, участь чи безпосередність.

З огляду на цю внутрішню динаміку трансформація демократії під впливом цифровізації не піддаються монокаузальному поясненню і вимагають врахування взаємодії політичних інтересів, цифрових можливостей та соціального контексту. Цифрова демократія розвивається у середовищі, яке політичні актори можуть контролювати лише частково. Нові технології є не лише засобами, вони також стали предметом політичної взаємодії. Іншими словами, в умовах цифровізації демократія передбачає боротьбу за свої основоположні принципи, цінності та інфраструктуру. Тому в сучасних умовах її слід розуміти як умовний політичний устрій, що перебуває в постійному русі.

1. Dutton W. H. Political Science Research on Teledemocracy. *Social Science Computer Review*. 1992. Vol. 10. № 4. P. 505–522. 2. Etzioni A. Teledemocracy: The Electronic Town Meeting. The Atlantic. 1992. № 270 (4). P. 36–39. 3. Grossman L. K. *The electronic republic: Reshaping democracy in the information age*. Penguin Books, 1996. 4. Barber B. R. Three Scenarios for the Future of Technology and Strong Democracy. *Political Science Quarterly*. 1998. Vol. 113. № 4. P. 573–589. 5. Fishkin J. When people speak, deliberative democracy and public consultation. Oxford: Oxford University Press, 2009. 6. Rafaeli S. The Electronic Bulletin Board: A Computer-Driven Mass Medium. *Social Science Micro Review*. 1984. Vol. 2. № 3. P. 123–136. 7. McLuhan M., Bruce R. Powers *The Global Village: Transformations in World Life and Media in the 21st Century*. Oxford: Oxford University Press 1992. 8. Barlow J. P. A declaration of the independence of cyberspace. URL: <https://www.eff.org/cyberspace-independence> 9. Gastil J. Building a Democracy Machine: Toward an Integrated and Empowered Form of Civic Engagement. URL: [https://ash.harvard.edu/files/as\\_h/files/democracy\\_machine.pdf](https://ash.harvard.edu/files/as_h/files/democracy_machine.pdf) 10. Dahlgren P. The Internet and the Democratization of Civic Culture. *Political Communication*. 2000. Vol. 17. № 4. P. 335–340. 11. Froomkin M. Technologies for Democracy. *Democracy Online: The Prospects for Political Renewal Through the Internet* / ed. by P. Shane. London: Routledge, 2004. P. 3–20. 12. Hacker K.L. Network

Democracy and the Fourth World. *Communications*. 2002. Vol. 27. № 2. P. 235–260. **13.** Noveck B. S. Wiki government: How technology can make government better, democracy stronger, and citizens more powerful. New York: Brookings Institution Press, 2009. **14.** Aguiton C., Cardon D. The Strength of Weak Cooperation: An Attempt to Understand the Meaning of Web 2.0. *Communications & Strategies*. 2007. Vol. 65. P. 51–65. **15.** De Blasio E., Sorice M. Populism between direct democracy and the technological myth. *Palgrave Communications*. 2018. Vol. 4. № 1. URL: <https://www.nature.com/articles/s41599-018-0067-y> **16.** Landemore H. Open Democracy. Princeton: Princeton University Press, 2020. **17.** Susskind J. Future politics: Living together in a world transformed by tech. Oxford: Oxford University Press, 2018. **18.** Ulbricht L. Scraping the Demos. Digitalization, Web Scraping and the Democratic Project. *Democratization*. 2020. Vol. 27. № 3. P. 426–442. **19.** Rosanvallon P. Counter-democracy: Politics in an age of distrust. Cambridge: Cambridge University Press, 2008. **20.** Urbinati N. Democracy disfigured: Opinion, truth, and the people. Harvard: Harvard University Press, 2014. **21.** Webb M. Coding democracy: How hackers are disrupting power, surveillance, and authoritarianism. MIT Press, 2020. **22.** Bennett W. L., Segerberg A. The logic of connective action: Digital media and the personalization of contentious politics. *Information, Communication & Society*. 2012. Vol. 15. № 5. P. 739–768. **23.** Kreiss D. Taking Our Country Back: The Crafting of Networked Politics from Howard Dean to Barack Obama. Oxford: Oxford University Press, 2012. **24.** Chadwick A., Stromer-Galley J. Digital Media, Power, and Democracy in Parties and Election Campaigns: Party Decline or Party Renewal? *The International Journal of Press/Politics*. 2016. Vol. 21. № 3. P. 283–293.

### **Marko Oleksii. Evolution of democracy under the influence of digital technologies**

Three stages of the transformation of democratic institutions under the influence of information and communication technologies are identified: 1) electronic democracy, 2) virtual democracy and 3) Web 2.0 (network democracy), which are united by the gradual introduction of elements of direct democracy into representative democracy. It is noted that, unlike virtual democracy, e-democracy and Web 2.0 democracy were primarily pursued with reformist intentions. Based on the optimistic belief in the democratic nature of communication technologies as such, their supporters insisted on the need to use this potential for more direct democratic self-determination.

The article identifies and characterises the new opportunities provided by the development of ICTs for the realisation of democratic self-determination, which can be grouped into three main areas of democratic transformation: 1) open government: new interaction between government and citizens, 2) reforming the public sphere, and 3) strengthening the relationship between participation and representation.

Digitalisation has led to an unpredictable process of transformation of democratic institutions with an increasing number of actors. The evolution of digital democracy is characterised by an open, often experimental interaction between political perceptions, concerns and goals and new technical possibilities. These changes are often ambivalent and do not reflect a linear movement towards more direct, indirect or transparent forms of sovereignty. Therefore, digital democracy cannot be reduced to the strengthening or weakening of individual elements such as freedom, equality, participation or immediacy.

Given these internal dynamics, the transformation of democracy under the influence of digitalisation defies a monocausal explanation and requires consideration of the interplay of political interests, digital capabilities and social context. Digital democracy is developing in an environment that political actors can only partially control. New technologies are not only means, they have also become the subject of political interaction. In other words, in the context of digitalisation, democracy involves a struggle for its fundamental principles, values and infrastructure. Therefore, in today's context, it should be understood as a conditional political system in constant flux.

**Key words:** democracy, digitalisation, technology, representation, participation, governance.